

ISSN 0027-8084
UDK 808.61./.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXVIII/1–4

БЕОГРАД
2007

Шеста књига *Лингвистичких огледа* Милке Ивић*

Повремено, а посљедњих година у краћим интервалима, у реномираној библиотеци „XX век“ појављују се књиге Милке Ивић које у поднаслову имају синтагму *лингвистички огледи*. Крајем 2006. године изашла је шеста књига њених лингвистичких огледа¹. Могло би се рећи да је ријеч о едицији коју попуњава академик Милка Ивић. Управо у овој серији књига објављују се резултати интересовања и рада који у датом тренутку заокупљају њену пажњу.

Шеста књига лингвистичких огледа има два дијела: 1. *Теоријски усмерена проблематика*, 2. *Културолошки усмерена проблематика*. Сличну подјелу налазимо и у претходне двије књиге лингвистичких огледа овог аутора². У првом, теоријском, дијелу књиге налази се девет радова: *О шзв. „транзитивним именицама“ које означавају људска бића* (9–17); *О једном специфичном синтаксичком средству за овременавање српских назива људи* (19–26); *О теорији антропоцентризма и српским језичким датумима* (27–35); *О „малим клаузама“ и сличним синтаксичким конструкцијама* (37–42); *О улози придевског атрибутива у ошклањању/ускојстављању двосмисла* (43–47); *Један закаснели одговор на једно давно постављено питање* (49–52); *Релевантна улога чула мириса егземплификована српским језичким фактима* (53–62); *О придевима висок и велики* (63–77); *Улога придева висок и велики онда кад не означавају физичко својство* (81–89).

У првоме раду овог дијела књиге професор Милка Ивић полази од чињенице да се данас у лингвистичким истраживањима појам који се означава термином *прелазности* не везује само за глаголске ријечи, већ да и именице и придјеви могу имати способност управљања аргументима³.

* Рад је настао у оквиру пројекта 148002 *Опис и стандардизација савременог српског језика*, који финансира Министарство науке Републике Србије.

¹ Milka Ivić, *Jezik o nama. Lingvistički ogledi, šest*, Beograd, 154. стр.

² Milka Ivić, *Red reči. Lingvistički ogledi, četiri*, Beograd, 2002: *Теме од ширег, ошћелингвистичког значаја, Теме из српске лексичке и семантичко-синтаксичке проблематике, Теме из српске лингвистичко-културолошке проблематике, О водећим личностима српске науке о језику*; Milka Ivić, *O rečima. Lingvistički ogledi, pet*, Beograd, 2005: *Когнитивни и грамаички аспекти, Културолошки аспекти*.

³ На уводним страницама рада даје се и историјат овога сазнања — први су на ову појаву упозорили Г. А. Золотова и McCawley у својим радовима 1973. године — напомиње М. Ивић на стр. 9.

Ради се о таквим именицама и придјевима који имају способност да управљају другим ријечима у синтагматском споју као што су, нпр., *браћ* и *љућ*. У своме раду аутор се осврће на понашање именица *оћац*, *браћ* и *шеча* у српском језику и показује шта се сучељавањем семантичко-синтаксичког понашања ових именица може сазнати о њима. Тако је именица *браћ* немаркирана јер ако је Пера брат *Ђоки*, онда је и *Ђока* брат *Пери*; повезује их, дакле, однос реципроцитета. Именице *оћац* и *шеча* другачије се понашају јер имају и другачији семантички потенцијал: њих карактерише својство узајамности, не реципроцитета. Аутор нам даље показује како се синтаксички понашају те три именице у реченици с обзиром на семантичке вриједности. Своје анализе ове проблематике М. Ивић закључује указивањем на потребу да се синтаксичари убудуће доследније баве лексичком семантиком при изучавању синтаксичких могућности појединих лексема.

У другом раду говори се о улози придјева *бивши* у функцији овременавања српских назива људи: *бивши председник*, *бивши министар*, што може бити корелат страном префиксу *екс-*. Овдје се даје важна напомена за то кад се овај придјев употребљава уз именицу са значењем људског створа: потребно је да се оно што се означава тим придјевом може дезактуелизовати. Зато се може јавити синтагма *бивши муж*, али не и *бивши деда*. Интересантно је овдје напоменути да префикс *екс-* не може замијенити наш придјев *бивши* у сваком случају, не може доћи уз именице *муж*, *суйруга*, рецимо. Може се, чини ми се, утврдити и законитост за ту могућност/немогућност замјене. У сљедећем раду М. Ивић даје допринос изучавању језичких датости с позиција теорије антропоцентризма — на примјерима неких значења која су у српском језику носиле именице *живошћина*, *живинче* и *живина*. У раду у чијем наслову је садржана и синтагма *мале клаузе* разматрају се нека питања која се тичу могућности проширивања просте реченице. Тема је интересантна јер се тиче појаве карактеристичне за савремене језике, па и за српски. Ријеч је о тзв. номинализационим процесима: данас се све чешће поједине просте реченице у сложеној лишавају предиката, глаголске лексеме — дакле, о чему је и раније писала код нас и професор Милка Ивић. Рад *Један закаснио одговор на једно давно постављено питање* интересантан је и стога што нам аутор Милка Ивић данас даје комплетан одговор на питање које је у вези с неким синтаксичким датостима српског језика (и других словенских језика) поставила давно (1975): зашто „у словенским језицима постоје синтаксичке конструкције састављене од таква два конститутивна дела чију је неидентично устројену семантичко-синтаксичку функцију немогуће у обрнутом смислу остваривати“, које је илустровала примјером из српског језика — изјава *дрхтали смо док смо га чекали* не може се преобликовати у изјаву *чекали смо док смо дрхтали од зиме* (стр. 49). Когнитивистички усмјерена истраживања језика посљедњих деценија омогућила су да се овом чињеницом увјерљиво протумачи питање које је М. Ивић давно поставила — која се врста реченичне информације оформљује као зависна реченична структура уведена временским везником *док* — то је реченица којом се износи нешто што представља

својеврстан „смештајни оквир под чијим се обухватом остварује и оно о чему информише онај други саставни део исказане сложене реченичне структуре“ (стр. 51). Рад *Релевантна улога чула мириса егземплификована српским језичким фактима* бави се синтаксичко-семантичким питањима српских глагола *мирисати* и *смрђети* и на свој начин представља корекцију интересовања лингвиста превасходно за оно што спада у домен постигнућа чулом вида, а мање се занима за оно што се региструје чулом мириса (стр. 54). Овдје бих још само навео дио закључних напомена које нам аутор даје уз овај рад — да ово истраживање потврђује увјерење мјеродавних лингвиста према коме разлоге за оно што је могуће или није могуће у домену синтаксе треба тражити у лексичкој семантици датог језика (стр. 61).

Два последња рада из овога дијела књиге односе се на придјеве: *О њидевима висок и велики* и *Улога њидева висок и велики онда кад не означавају физичко својство*. У првом раду разматра се синтаксичко-семантичко понашање тих придјева кад се јављају у својој примарној функцији — за означавање каквог физичког својства појма исказаног именицом уз коју они долазе. У другом раду се разматрају исти ти придјеви кад се употребљавају у другачијем значењу — за исказивање квантитета или интензитета онога што се исказује именицом уз коју се они атрибутски употребљавају. Одредба *висок* указује на степен уздигнутости је допро онај ко се исказује именицом уз коју стоји тај придјев, одредба *велики* указује да онај ко се именује именицом „надмашује друге себи сличне ентитете натпросечном количином сопствене остварености ... или натпросечним дометима својих остварења“ (стр. 81).

Други дио књиге садржи пет тематски обједињених радова: *Лексикологу у част: о једној лексичкој теми* (93–96); *О данас доминантним научним погледима њроучавалаца језика и књижевности* (97–102); *И књиге су се некада „одликовале добротом“* (103–105); *Помињање Београда у Вуковом Српском рјечнику* (107–111); *Музика у Вуковом језику* (114–116). У првом раду⁴ се говори о томе да је именица *љубавник* у Вуково вријеме имала значење 'пријатељ', што се и потврђује у Вуковом *Српском рјечнику*, како оном из 1818, тако и у оном из 1852. године. Према овој ријечи у Вуковом рјечнику су забиљежене и ријечи *љубовник* и *љубовница*, те *љубезник* и *љубезница* са значењем које данас носи лексички пар *љубавник* — *љубавница*. Ова, с културолошког становишта, значајна спознаја довела је аутора до увјерења да би требало данас биљежити појединости сваке врсте о нама, које су настале у језику у нашим генерацијама. То ће кроз стотињак година можда вишеструко говорити о данашњим генерацијама и данашњем свијету.

Рад *И књиге су се некада „одликовале добротом“* посвећен је чињеници да се именица *доброта* у старијим епохама употребљавала и кад је требало исказати неко својство које не припада човјеку, него

⁴ Посвећен професору Нишког универзитета Недељку Богдановићу поводом одласка у пензију, и објављен (и) у Зборнику који је том приликом штампао Филозофски факултет у Нишу.

се односила на ствари. Тако је било и у Вуково доба, тако се она употребљавала и почетком двадесетог вијека. Овдје, свакако, треба скренути пажњу и на рад *Помињање Београда у Вуковом Српском рјечнику*. Ту се професор Милка Ивић не осврће само на помињање Београда, него и на локалитете у Београду који се у Рјечнику помињу. Тако, нпр., сазнајемо да Вук под именом *Тойчидер* говори о ријечи која се данас зове *Тойчидерска река*. Ту има података који говоре о животу и културном нивоу који је био достигао Београд првих година и деценија након ослобађања од Турака. Колики је културолошки значај тих података које налазимо у Вуковом *Српском рјечнику*, рјечито свједочи узвик који се отео аутору при крају овог рада, поводом назива *Теразије* — „Остаје нам да зажалимо што се Вук није сетио још које тадашње градске четврти“ (стр. 111). Није мање занимљив ни посљедњи рад у овом дијелу књиге — *Музика у Вуковом језику*. Из њега тако сазнајемо да су учени људи, међу које је ушао и Вук Караџић, значи и за музичке инструменте који нису тада били познати у српском народу, о овим посљедњим свједочи Вуков рјечник, а о тим новинама говоре нам писани документи из тога времена, па и Вук својом преписком.

На крају, све речено може се свести на сљедеће. Прво, књига Милке Ивић *Језик о нама* упознаје нас са оним теоријским приступима који су актуелни данас у свјетским лингвистичким центрима. А да је ријеч о актуелном тренутку лингвистике у свијету, свједоче већ и навођене библиографске биљешке уз сваки рад у књизи. Друго, ова књига има и програмски карактер: готово у сваком раду аутор се посебно осврће на задатке који стоје пред српским истраживачима језика. Она указује на то шта би (још) било интересантно проучавати у вези с појединим српским језичким датостима о којим се говори у тим радовима. Треће, и у овој књизи ауторка је проговорила и о појединим темама које имају културолошки значај. Тако Милка Ивић, један из најужег круга српских лингвиста који су у другој половини двадесетог вијека били „на ти“ са актуелним тренутком у свјетској лингвистичкој науци, даје свој допринос и подстицај и лингво-културолошком изучавању наше прошлости.

Све ово представља добре разлоге да најновију, шесту, књигу лингвистичких огледа Милке Ивић препоручимо читаоцима нашега часописа.

Срејто Танасић